

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Autor(i) / Author(s): Vladimír Naxera
Článok / Article: Rusko, demokracie a postsovětský prostor – vybrané aspekty politického myšlení Alexandra Solženicyna
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

NAXERA, V. 2017. Rusko, demokracie a postsovětský prostor – vybrané aspekty politického myšlení Alexandra Solženicyna. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 20, č. 3, 2017. ISSN 1335 – 2741, s. 28-44. Dostupné na internete: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/archiv-vydani/2017/3-2017/vladimir-naxera.html>.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu Politické vedy. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

RUSKO, DEMOKRACIE A POSTSOVĚTSKÝ PROSTOR – VYBRANÉ ASPEKTY POLITICKÉHO MYŠLENÍ ALEXANDRA SOLŽENICYNA¹

RUSSIA, DEMOCRACY AND POST-SOVIET AREA – SOME ASPECTS OF POLITICAL THOUGHT OF ALEKSANDR SOLZHENITSYN

Vladimír Naxera*

ABSTRACT

Aleksandr Solzhenitsyn, one of the most prominent and widely known authors of the 20th century, winner of the Nobel Prize in Literature and also significant political thinker, surely does not require an extensive introduction. For decades, his famous novels have enjoyed popularity among a massive base of readers. We know that Solzhenitsyn's life journey ranged from a shift toward communism and involvement in operations during WWII to his experience in the gulag and his exile work, his departure to the West, and his return to Russia after the fall of the Soviet Empire, where he died in 2008. This paper does not focus on Solzhenitsyn's work from a literary-science perspective; its aim is to characterize the most important elements of the author's political thought, which is primarily present in a wide range of public political journalism articles. The first chapter of the paper focuses on Solzhenitsyn's critique of the Soviet establishment, while the second explores the author's attitude toward the West, liberalism, and democracy. In the last section of the paper, attention is given to the third important thematic field – Solzhenitsyn's view of the relationship between Russia and post-Soviet states, evaluation of the legitimacy of their independence, and of Russian nationalism, which is unambiguously linked to this issue. As the author shows in this article, Solzhenitsyn's political thought is nationalistic, conservative and related to Orthodox Christianity and idea of „Holy Rus“ and legacy of Kievan Rus. In his view here is no place for independent Ukraine and Belorussia. This idea is shared by number of Russian politicians. Knowledge of his political thought thus contributes to understanding the wider context of East European politics.

---

* PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D. působí jako odborný asistent na Katedře politologie a mezinárodních vztahů Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, Jungmannova 1, 301 00 Plzeň, Česko, e-mail: vnaxera@kap.zcu.cz.

¹ Text je dílčím výstupem projektu SGS-2016-030, který je financován Západočeskou univerzitou v Plzni.

Key words: Solzhenitsyn, Russia, Liberalism, Democracy, Near Abroad, Post-Soviet Region, Nationalism

Úvodem: Solženicyn jako spisovatel a jako politický myslitel

Alexandra Solženicyna, jednoho z nejvýznamnějších a nejnámějších spisovatelů 20. století, držitele Nobelovy ceny za literaturu a zároveň významného politického myslitele není jistě třeba rozsáhle představovat. Jeho slavné romány se již po desítky let těší přízni ohromného množství čtenářů, stejně tak je vcelku známý i **Solženicynův** životní osud od příklonu ke komunismu a účasti na druhoválečných operacích přes pobyt v gulagu, nucený odchod na Západ až po návrat do Ruska po rozpadu sovětského impéria, kde také roku 2008 zemřel. Jeho životní dráha byla mnohokrát zpracována a zasazená do kontextu moderních ruských dějin jak v podobě biografii (např. Thomas, 1998 a 1999), tak i autobiografií (Solženicyn, 2001 a 2003), není proto nutné jí v tomto textu rozsáhleji připomínat.

Solženicynovu tvorbu je možné nejjednodušeji rozdělit na románovou a povídkovou na jedné straně a politickou publicistiku, ve které představuje hlavní teze svého politického myšlení, na straně druhé (Carter, 1977). Tato část jeho tvorby je českému (i slovenskému) čtenáři daleko méně známá, byť i v jejím rámci byly některé texty přeloženy (např. Solženicyn, 1975, 1990 nebo 1999). Zároveň je ale třeba podotknout, že politické názory a svůj pohled na moderní ruské dějiny **Solženicyn** promítá i do tvorby románové, povídkové a historické – ať už jde o světoznámý *Jeden den Ivana Děnisoviče* (česky např. Solženicyn, 2011a), rozsáhlé historické syntézy *Souostroví Gulag* (souhrnné české vydání např. Solženicyn, 2011b) nebo monumentální a nedokončený pětisvazkový cyklus *Rudé kolo*, ve kterém mapuje vývoj Ruska od revoluce v roce 1905 do revoluce bolševické a jehož jeden ze svazků byl vydán pod názvem *Lenin v Curychu* (Solženicyn, 2000). Může ale jít i o drobnější literární díla – např. česky vydanou sbírku *Meruňková zavařenina* (Solženicyn, 2012), ve které v jednotlivých částech prochází ruskými dějinami 20. století.

Předkládaný text se nezaměřuje na **Solženicynovu** tvorbu optikou literární vědy (k tomuto např. Kováčičová, Eliáš, 1992 nebo Strelka, 2000 a další), jeho cílem je charakterizování nejdůležitějších prvků autorova politického myšlení přítomného především v nejrůznějších publicistických textech. **Solženicynovy** politické úvahy bývají často rozdělovány na jeho postoje vůči komunismu na jedné straně a na druhé na autorovy názory vůči Západu, demokracii a

liberalismu, byť je třeba říci, že obě tyto části tvoří propojený a nerozdělitelný celek. Zároveň půjde o námět prvních dvou částí tohoto textu – první kapitola se zaměří na kritiku sovětského zřízení (zejména na to, jaké problémy přináší existence komunistického režimu ruskému lidu a jeho budoucnosti, jelikož ruský národ je ústředním bodem **Solženicynových** textů), druhá část na vztah k Západu, k liberalismu a k demokracii. Jak k demokracii západní, tak k té, kterou se ruští politici pokusili aplikovat po rozpadu SSSR a která měla k liberálnímu západnímu pojetí značně daleko (srov. Leichtová, 2010). Od tohoto chápání demokracie byl odvozen i **Solženicynův** vztah k režimu **Vladimíra Putina**, který můžeme směle označit za autoritativní (např. Holzer, 2015). V poslední části článku bude věnován prostor třetímu důležitému tematickému okruhu – **Solženicynovu** pohledu na vztah Ruska a postsovětských států a hodnocení legitimacy jejich nezávislosti. Ambicí textu tak není zhodnotit **Solženicynovo** politické myšlení jako celek (což by bylo i mimo možnosti časopisecké studie), ale zaměřit se na těchto několik aspektů, které považují vzhledem k modernímu vývoji Ruska a východní Evropy za klíčové.

1 Problémy sovětského zřízení a jeho rozklad

Solženicyn se po dlouhou dobu proslavoval především jako spisovatel neúnavně kritizující sovětskou politickou praxi, zejména pak politické procesy, fungování gulagu atd. Tato kritika je dobře patrná v řadě literárních děl, mimo jiné v již zmiňovaném *Souostroví Gulag* nebo *Jeden den Ivana Děnísoviče*. **Solženicynova** kritika sovětské politiky však měla i širší rozměr dobře obsažený v autorových politicky publicistických dílech, především v textu *Dopis představitelům Sovětského svazu* (Solženicyn, 1975), ve kterém vypočítává největší negativa komunistického státu. Z celého textu je patrné, že autor je nejvíce znepokojen tím, v jaké kondici se nachází ruský národ a jakou budoucnost mu Sovětský svaz přináší. Za největší nebezpečí hrozící Rusům v následujících desítkách let, označil **Solženicyn** v polovině 70. let především válku s Čínou, kterou viděl jako (téměř) neodvratnou, a zkázu civilizace z důvodu nedostatku životního prostoru a devastace životního prostředí. (Solženicyn, 1975) Hlavní příčinu těchto nebezpečí nalézá **Solženicyn** v přílišném lpění na ideologii.

Solženicyn v této době považoval západní civilizaci za oslabenou, považoval ji za aktéra, který není Sovětskému svazu protivníkem. Protivníkem do budoucna se stává Čína, komunistický režim a nepřítel, kterého si Moskva

sama vychovala – hlavním problémem přitom bylo přílišné a dogmatické lpění na ideologických postulátech, především na podkopávání kapitalismu a podpoře komunistických hnutí ve světě, aniž by byly brány ohledy na národní zájmy. Důvody pro válku shledával **Solženicyn** dva – jednak tlak miliardy Číňanů na území Sibiře, ale daleko podstatnějším důvodem byla snaha bojovat za mrtvou ideologii. V tomto ohledu směrem k představitelům SSSR poznamenal: „Už patnáct let se táhne mezi vámi a čínskými vůdci spor o to, kdo věrněji chápe, vykládá a dále rozvíjí učení [ideologie].“ (Solženicyn, 1975, s. 13) Jako řešení **Solženicyn** navrhuje přenechat Číně pozici hlavního nositele komunistické ideologie a všech mezinárodních závazků, které z tohoto postu vyplývají. „Nepřichází v úvahu, abychom se koncem 20. století vzdali území Sibiře. Avšak vzdát se ideologie – to by pro nás znamenalo jen úlevu a ozdravení [...] Odvrhněte tu nakráplou ideologii od sebe! Přenecháte ji svým soupeřům, anebo ji nechte jít, kam chce, ať jen odtáhne z naší země jako mrak, jako epidemie, ať o ni pečují, ať si ji vyznávají jiní, jen ne my!“ (Solženicyn, 1975, s. 14, 35)

Vedle konfliktu s Čínou jsou druhým smrtelným nebezpečím negativa vyplývající ze snahy o hospodářský růst. „Hospodářský růst není pouze zbytečný, je i zhoubný.“ (Solženicyn, 1975, s. 16) **Solženicyn** předpokládal ve střednědobé perspektivě vyčerpání zdrojů a nenávratné poškození planety, v důsledku čehož mělo na počátku 21. století dojít ke zkáze obyvatel světa. Tento problém se měl do velké míry týkat právě Rusů. Západní civilizace byla dle **Solženicyna** natolik dynamická, aby se přizpůsobila, „třetí svět“ si závčas uvědomí varování a nevydá se vůbec západní cestou. „Avšak co my? S naší těžkopádností, zkostratělostí, s naší neschopností a bázlivostí pozměnit třeba i jediné písmenko, jedinou čárku na tom, co v roce 1848 řekl Marx o průmyslovém rozvoji? Z ekonomického i fyzického hlediska jsme plně schopni se postarat o svou záchranu. Avšak na cestě k naší spáse se jako zátaras tyčí [... ideologie]: odmítneme-li průmyslový rozvoj, co pak bude s dělnickou třídou, socialismem, komunismem, neomezeným růstem produktivity práce atd.? ... Poopravit Marxe nelze, to je revizionismus...“ (Solženicyn, 1975, s. 18)

Budoucnost lidstva měla dle **Solženicyna** ležet v obratu směrem k zemi jakožto objemu biosféry, k zemi jako k úrodné půdě. Na světě dle **Solženicyna** existovaly čtyři země s velkou plochou doposud neobdělané půdy – Rusko (přičemž zdůrazňoval, že jde o Rusko ve smyslu RSFSR, nikoli o celý SSSR), Kanada, Austrálie a Brazílie. V tomto ohledu leží budoucnost a spása Ruska a Rusů v ohromných prostorách severovýchodní Rusi. „[...] máme jediné

východisko: přenést těžiště pozornosti státu a centrum národního úsilí (ohnisko osídlovací politiky a těžiště podnikavosti mladých lidí) ze vzdálených kontinentů, i z Evropy, a dokonce z jihu naší země – na její Severovýchod.“ (Solženicyn, 1975, s. 23) Ruku v ruce s tím by se představitelé země měli soustředit na rozvoj vnitřní, nikoli vnější: „*Je paradoxní, až neuvěřitelné, že při všech skvělých úspěších v zahraniční politice je tak vojensky mohutná velmoc se svým hospodářstvím ve slepé uličce a dokonce v beznadějném stavu.*“ (Solženicyn, 1975, s. 24) Je třeba přestat se soustředit na budování armády (jediná opravdová potřeba do budoucna spočívá v obranné válce proti Číně), je třeba zprostit ruskou mládež branné povinnosti, je třeba vyčistit oblohu od hřmotu vzdušných sil a soustředit se na vnitřní budování zdravého Ruska (v ohledu morálním i environmentálním). Budoucnost Ruska leží v návratu k sepětí s půdou – největším nepřítelem je v tomto ohledu opět ideologie, která žene Rusko a SSSR do snahy o zhoubný a nepotřebný hospodářský pokrok a do většího zapojení v mezinárodním dění. „*Požadavky vnitřního rozvoje jsou pro nás jako národ nesrovnatelně důležitější než potřeby vnějšího šíření moci.*“ (Solženicyn, 1975, s. 30)²

Dalšími problémy sovětského státu byla přílišná urbanizace, rozpad tradičních vazeb a tradičních hodnot, oslabení role rodiny,³ poškození pravoslavné církve, úpadek mravů včetně opilství (které je dle **Solženicyna** dlouhodobým ruským problémem a za doby komunismu bylo ještě posíleno) (např. Solženicyn, 1990)⁴ a také (a to především) oslabení Ruska a ruského národa jeho včleněním do nefunkčního multinárodnostního impéria, které Rusům bere síly a vyčerpává je. Tento slepenec národů, který byl vytvořený za vlády carské a dotvořený za vlády sovětské, byl dle **Solženicyna** nepřirozený a odsouzený k zániku, právě pro svoji nepřirozenost a vnitřní nejednotu. Stejně tak předpokládal pád režimu založeného na komunistické ideologii. Ostatně již nějakou dobu před zánikem SSSR pronesl **Solženicyn** svůj velebný citát:

² V tomto ohledu naplňuje Solženicynovo politické myšlení typické znaky insularismu, tedy pojetí Ruska jako specifického ostrova, specifické civilizace, která se má soustředit především na svůj vlastní vnitřní rozvoj, nikoli na posilování pozic v mezinárodním prostředí. (Rojek, 2015)

³ „*Přišli jsme o své dřívější bohatství, zničili jsme třídu rolnictva a jeho vesnice, ubili jsme samotný smysl pro pěstování obilí, zemi jsme odnaučili dávat úrodu [...] Odpadem primitivního průmyslu jsme zamořili okolí měst [...] Naše ženy jsme umořili na těžkých pracích v lomech, odtrhli jsme je od dětí, dětem jsme přinesli nemoce, opuštěnost a napodobeninu vzdělání.*“ (Solženicyn, 1990, s. 2)

⁴ Ostatně období komunismu dle Solženicyna poškodilo a oslabilo většinu pozitivních vlastností ruského národa. (Holzer, 2003)

„*Hodina komunismu již odbyla.*“ (Solženicyn, 1990, s. 2) K rozpadu tohoto sovětského impéria a **Solženicynovu** hodnocení tohoto procesu a vztahu k ostatním postsovětským republikám se dostaneme v poslední části textu.

2 Demokracie, nacionalismus a vztah k Západu

Solženicyn, hlasitý kritik nedemokratického sovětského zřízení, se v závěru svého života přiklonil k podpoře nedemokratického režimu **Vladimíra Putina**. Autor, byť žil pouze první dvě **Putinova** volební období, v něm viděl novodobou reinkarnaci **Petra Stolypina** (Putna, 2015), ruského předsedy vlády z období na začátku 20. století, kterému se podařilo zemi modernizovat a vyvést z některých problémů. **Stolypinovu** vládu rozhodně není možné idealizovat tak, jak činil **Solženicyn** ve svém monumentálním a nedokončeném pěťsvazkovém cyklu *Rudé kolo*, které mapovalo vývoj Ruska od revoluce v roce 1905 do revoluce bolševické. Stejně jako vyvedl zemi z problémů **Stolypin**, učinil tak dle **Solženicyna** i **Putin**, který nastoupil do úřadu po **Jelcinově** období jakéhosi „výmarského Ruska“ (srov. Nowak, 2010) – Ruska slabého dovnitř i navenek a mezinárodně pokořeného. Nepříliš lichtotivý pohled na Rusko před **Putinem** pak **Solženicyn** popsal mimo jiné v knize *Rusko v troskách* (česky Solženicyn, 1999). **Putinovu** politiku sice neakceptoval beze zbytku, nicméně například asertivní **Putinovu** rétoriku vůči okolním státům a národům více méně schvaloval.

Souhlas s **Putinovým** důrazem na řád v kontrastu s problematičtějšími a chaotičtějšími devadesátými léty je třeba chápat v kontextu **Solženicynova** pohledu na otázku demokracie.⁵ Liberální demokracii **Solženicyn** odmítá jako západní produkt, který by nemělo Rusko přijímat. Veškeré instituce a politické modely inspirované Západem jsou pro Rusko škodlivé (Solženicyn, 1995), což souvisí s tradičními ruskými excecionalistickými představami (např. Besançon, 2015). Jelikož je demokracie produktem ne-ruským, nemá ve výsledku v Rusku své místo.⁶ Po rozpadu SSSR kritizoval v mnoha ohledech politiku a situaci

---

⁵ Součástí Solženicynova vztahu k demokracii je i poměrně vyhraněný nacionalismus (např. Solženicyn, 1999, srov. Rowley, 1997 nebo Confino, 1991) a také antisemitismus, který se projevuje například v díle *Dvě stě let pospolu* (česky Solženicyn, 2004 a 2005) nebo v již zmiňovaném *Rudém kole*, které pojednává i o vraždě výše zmiňovaného Stolypina, jenž byl zabit Židem – i toto udává dobře znatelný antisemitský podtón publikace. Židům dále Solženicyn přičítá podíl na bolševické revoluci. (Putna, 2015)

⁶ V duchu carské imperiální propagandy 19. století Solženicyn (1995) kritizuje například středověkou existenci Novgorodské republiky, která bývá někdy označována za více méně demokratickou a za

nového ruského státu – nejen ekonomické problémy, rozvíření socioekonomických nůžek, nezdařené ekonomické reformy a privatizaci, korupci,⁷ morální a sociální úpadek, zbídačenost ruské vesnice, partikulárnosti fungování politického systému, ale i údajné **Jelcinovo** bratříčkování se se Západem a také západní prvky, které viděl zavádět v Rusku – především liberalismus (srov. Solženicyn, 1999). Toto kritické hodnocení **Jelcinova** Ruska jej později přivedlo k podpoře **Putinova** režimu. Pokud se jedná o vnitřní uspořádání státu, **Solženicyn** se tedy reálně klonil k režimu autoritativnímu, který je dle něho mimo jiné méně náchylný ke zvrtnutí se v totalitarismus, než demokracie. V jeho vizi autoritativního režimu imponovala **Solženicynovi** po dlouhou dobu vize řádu: *„Ano, svoboda je morální, ovšem. Ale jen po určité hranici, dokud totiž nezdegeneruje v samolibosti a bezuzdnosti. Ani řád není nemravný, jde-li o stabilní a pokojný systém. Ale i zde platí jistá mez, dokud se nezvrhne ve zvlí a tyranii.“* (Solženicyn, 1975, s. 38) V tomto autorově prohlášení ze 70. let nalézáme jak odmítnutí liberalismu a západního modelu liberální demokracie, která vede k chaosu,⁸ tak totalitní sovětské zřízení. Po téměř dvaceti letech se autorův pohled příliš nezměnil: *„Po lidožroutské epoše trvající tři čtvrtě století, když už jsme tak draze zaplatili, a když už se situace vyvinula tak, že jsme se ocitli na onom okraji státního spektra, kde je centrální moc tak silná, bychom se neměli ukvapeně, nerozváženě řídit do chaosu: anarchie – to je první záhuba, jak nás naučil rok 1917.“* (Solženicyn, 1990, s. 8) Tyto autorovy politické názory pak doprovází vnímání politické participace

---

důkaz toho, že Rusko má svoji domácí tradici demokracie. Solženicyn však s tímto výkladem nesouhlasí a Novgorod označuje za prohnou oligarchii, která byla horší než carské samoděržaví.

⁷ Korupci a privatizaci přitom často propojoval a doplňoval o další související problém – vliv západní politiky a kapitálu v Rusku za Jelcinovy vlády. *„A celé to rozkradení [mysleno privatizace – pozn. autora] proběhlo ve tmě, aniž si lidé dosud stačili uvědomit, jak nespravedlivé jsou tyto chyby pro všechny obyvatele země. Drancování nesmírného rozsahu (stovky miliard dolarů unikly za hranice) lid zřetelně neviděl, nemohl znát žádné podrobnosti a čísla nebo se nad nimi zamyslet [...]“* (Solženicyn, 1999, s. 28) Před negativním vlivem zahraničního (tedy západního) kapitálu na proces postkomunistické transformace varoval ještě dlouho před jejím započítím: *„je [...] vcelku jasné, že za náš přechod od komunismu nesmíme zaplatit ztročujícím rozděním našeho nerostného bohatství, naší půdy, a zvláště pak lesů zahraničním kapitalistům. To je mimořádně nebezpečná myšlenka: pokoušet se teď zachránit to, co jsme promrhali svým vnitřním šlendriánem, pomocí zahraničního kapitálu.“* (Solženicyn, 1990, s. 6)

⁸ Liberální demokracii odmítal ve většině svých děl již od 70. let, kdy pobýval v západním exilu. Kritiku liberální demokracie přednesl i ve své známé přednášce na Harvardu v roce 1978, v níž pojednal o psychologické a mravní krizi liberalismu, stejně tak o propastných rozdílech mezi bohatými a chudými, které liberalismus přináší. V tomto ohledu kritizoval i pokusy o zavedení ekonomického liberalismu v Rusku devadesátých let. (Solženicyn, 1999)

obyvatel a liberálně pluralitního systému: „Čím bohatší a rozsáhlejší je politický život v zemi, tím více se vytrácí život duševní [...] Soupeření stran zkrusluje vůli lidu. Princip stranickosti potlačuje osobnost i její úlohu a každá strana znamená zjednodušení a zhrubnutí osobnosti. Člověk má názory, kdežto strana má ideologii.“ (Solženicyn, 1990, s. 8 a 13) Aktivní politická participace a soutěž politických stran tak byly prvky nově se rodícího zřízení, před kterými **Solženicyn** již před finálním pádem komunismu implicitně i explicitně varoval.⁹

Před přílišným individualismem a širokým pojetím svobody zazníval **Solženicynův** konzervativní apel opakovaně: „[pojem svoboda], který je v dnešním světě a zejména v Rusku, otřeseném šoky, povznesen až k úplnému zapomenutí na povinnosti člověka, k osvobození od veškeré zodpovědnosti. A přitom jsme lidskými bytostmi jen po tu hranici, po kterou na sobě a nad sebou pocítujeme svou povinnost.“ (Solženicyn, 1999, s. 148) Vzápětí pak **Solženicyn** v nadřazení kolektivu svobodě jednotlivce pokračuje: „Každý národ musí chovat přesvědčení, že společná obhajoba jednotných zájmů státu je v životě potřebná i pro něj.^[10] Po takovém vlastenectví není v dnešním Rusku ani stopy.“ (Solženicyn, 1999, s. 148) Otázka národa, vlastenectví a vztahu k národní kolektivitě je přitom u **Solženicyna** velice důležitá, když opakovaně kritizuje klesající sepětí s národem a vlastí v průběhu 90. let: „[...] v posledním desetiletí je ruská kultura navíc nově pokroucena, neboť ji zhoubně ozářily společenské vzory, informační kanály, které ji zastihly právě ve fázi očistění od ideologie komunismu v okamžiku přetváření. Zvláště ničivý je rozklad školství; pro ruskou pubertální i starší mládež přestává existovat Rusko jako duchovní podstata a jako historický jev. Jenže bez jednotícího národního citění budeme my Rusové, zejména při rozlehlosti našich prostorů, vstřebáni jako beztvary etnický materiál, jako amorfní masa.“ (Solženicyn, 1999, s. 151) Aktérem, který má mladé Rusy přivést k vlastenectví, má být škola jako těžiště ruské kultury. Druhým takový aktérem je pak ruská pravoslavná církev, dle **Solženicyna** tradiční pilíř ruské

⁹ K samotnému pojmu demokracie v této době poznamenal následující: „Slovo »demokracie« je dnes u nás slovo nejmódnější. Skloňuje se ve všech pádech, odevšad zaznívá a hřmí (a spekuluje se s ním). Nejsou však známky toho, že bychom se důkladně zamysleli nad jeho přesným významem.“ (Solženicyn, 1990, s. 10) To plně vystihuje dobový kontext a atmosféru období kolem rozpadu SSSR, kdy vskutku neexistovala přesná představa o fungování demokratických procesů, pod pojmem demokracie si různí aktéři představovali velice odlišné věci a nebylo tudíž složité „stát se demokratem“, jelikož se pod tento pojem vešlo téměř cokoli. (Leichtová, 2010)

¹⁰ „Práva jednotlivce ovšem nesmějí být povýšena natolik, aby zastínila práva společnosti.“ (Solženicyn, 1990, s. 10) V případě konfliktu kupříkladu národní bezpečnosti a lidských práv Solženicyn hovořil pro upřednostnění první z voleb.

kultury a státnosti, který se po pro církve krušných desetiletích komunismu začal v 90. letech opět stavět do role důležité národní autority. Nepříznivým pro vývoj postavení církve však byla dle **Solženicyna** působení dalších věr na území ruského státu: „*Na území Ruska provádějí nyní aktivní „misijní“ nebo i propagandistickou činnost kazatelé jiných vyznání, věr i sekt, vybavení hojnými materiálními prostředky, zcela nesrovnatelnými s chudobou naší církve. Všichni ti kazatelé (a dokonce organizátoři výuky a výchovy naší mladé generace!) trvají na tom, že na to mají právní nárok [...] Ale ty hlásané kazatelské varianty nám ani historicky ani vnímáním světa ani kulturně ani v duševním uspořádání ani v každodenním životě nemohou nahradit pravoslaví. Už je to tak zavedeno, že po tisíc let náš lid rostl a žil právě v pravoslaví, a nesluší se, abychom od něj nyní odstupovali [...].“* (Solženicyn, 1999, s. 174 – 175)

Shrneme-li jednotlivé **Solženicynovy** myšlenky, je patrné, že za viníka mnoha problémů postsovětského Ruska považoval západní model liberální demokracii, ale i Západ jako takový. Právě Západ totiž negativně ovlivnil vývoj Ruska po rozpadu SSSR, ať už vlivem svého kapitálu v procesu transformace, působením kultury na ruské školství a mládež, kterým se tak vzdaluje „idea ruského ducha“, nebo vlivem západních misionářů, jejichž působení mělo oslabovat pravoslaví jako jeden ze základních pilířů ruské kultury.

3 Rusko a postsovětský prostor

Rusko je dle **Solženicyna** jiné než Západ. **Solženicyn** ve svém díle uvažuje o existenci specifické ruské civilizace, která je pravoslavná a slovanská, nicméně na rozdíl od klasického ruského panslavismu (srov. Vlček, 2002) neuvažoval o slovanstvu jako celku. Právě naopak, sám sebe označoval za přesvědčeného odpůrce panslavismu (Solženicyn, 1999, s. 75) a nedomníval se, že by se Rusko mělo nějak obširněji zabývat balkánskými nebo středoevropskými Slovany (tedy jižní a západní slovanskou větví). To, že carské Rusko řešilo ve své zahraniční politice otázku jižních a západních Slovanů v historii, označoval za chybu. Stejně tak jej nepřitahoval odkaz Byzance a s ní spojeného principu Třetího Říma (ačkoli je jeho dílo protkáno silnými pravoslavnými motivy). Jeho pojetí ruské/slovanské civilizace bylo užší a bylo soustředěné na slovanstvo východní a jeho historickou vazbu na ruský stát – centrum ruské civilizace (historické i postsovětské) spatřoval severozápadní Rusi (např. Solženicyn, 1975). Zatímco na jedné straně odmítal vytváření vazeb na Slovany západní a jižní, na druhé velmi nelibě snášel rozkol slovanstva

východního, který považoval za umělý, nepřírozený a způsobený vládami postsovětských republik proti vůli „ruského lidu.“ (Solženicyн, 1999)

Historická vazba východního slovanstva na Rusko je přitom důležitá, **Solženicyн** (1995) na jejím základě například obhajuje carské zábory prostor středovýchodní Evropy včetně pohlcení dnešní Ukrajiny a ruské účasti na trojím dělení Polska.¹¹ Toto zvětšování ruského území přitom nenahlížel jako imperialismus a podrobování cizích národů, ale jako výsledek spravedlivé války za dosažení dědictví Kyjevské Rusi. Těmto připojeným územím pak dle **Solženicyна** Rusko (na rozdíl od kolonií spravovaných západními imperiálními centry) přinášelo pouze pokrok a civilizaci.

Takovouto interpretací růstu území jakožto „přírozeného“ a „právoplatného“ dosažení původních hranic Kyjevské Rusi se tak **Solženicyн** v otázce dnešní Ukrajiny a také Běloruska jednoznačně přiklání k dominantnímu proudu ruské historiografie, který dějiny těchto dnes suverénních států interpretuje jako integrální součást dějin ruských (např. Nowak, 2010). Pohled tohoto proudu lze ve zkratce vyložit takto – Kyjevská Rus, která se v době největšího územního rozmachu rozkládala na dnešní severní Ukrajině, na velké části Běloruska a severozápadu Ruské federace, byla prvním ruským státem v historii. Po vyvrácení Kyjeva mongolskými nájezdníky ruský stát nezanikl, jeho centrum se pouze přesunulo do Moskvy. Podobný názor nalézáme u zakladatele moderní ruské historiografie **Nikolaje Karamzina**, podle kterého byli obyvatelé dnešní Ukrajiny a Běloruska Rusové a tato území patří zcela logicky ruskému státu. Od **Karamzina** je toto schéma dějin Ukrajiny a Běloruska jako dějin ruských v ruské historiografii zcela dominantní, bylo přejato i do historiografie bolševické a po rozpadu SSSR se pouze zbavilo ideologického balastu, ale ve vztahu k okolním státům zůstalo nezměněné. Poté, co v rámci této interpretace došlo k pádu Kyjeva a co nový stát povstal v Moskvě, se moskevští vládcí tedy zcela přirozeně snažili tato území získat zpět, jelikož byla jednoduše „ruská“. Částečně se to podařilo v roce 1654, kdy byla k Rusku připojena dnešní levobřežní Ukrajina, další část byla připojena v rámci prvního dělení Polska

---

¹¹ Otázce Polska se přitom věnoval ve více ohledech. Solženicyн se například v historickém výkladu období smuty výrazně soustředil například na polskou úlohu v této dějinné epizodě. Polské nebezpečí přitom značně zveličoval v souvislosti s názorem, že existovalo reálné nebezpečí obrácení Rusi ke katolicismu právě pod vlivem Poláků. Solženicyн proto v souvislosti s polským útokem hovořil o možnosti jakési „genetické změny“, proto útok z polské strany považoval za větší problém, než jakým byly nájezdy mongolské, které nechaly dle Solženicyна základní náboženské struktury země nedotčené. (Besançon, 2015, s. 41)

v roce 1772 a proces byl dokončen v září 1939, kdy SSSR obsadil polská území obávaná často Ukrajinci a Bělorusy (k této dějinné interpretaci a různým autorů a publikacím srov. více Rychlík – Zilynskyj – Magosci, 2015, s. 7 – 8).

Značnou část **Solženicynova** publicistického díla již před zhroucením Svazu zabíraly myšlenky o uspořádání prostoru a hranicích nového ruského státu po pádu komunismu, ve který, jak jsme již uvedli výše, pevně věřil. Již před rozpadem SSSR se často vyjadřoval k budoucí otázce dezintegrace sovětského impéria, kterou sám předvídal a více méně podporoval – mnohonárodnostní impérium tak, jak bylo vytvořené **Leninem** a **Stalinem**, považoval za soustátí ve svém základu nezdravé a neudržitelné. (Solženicyn, 1999) Rusko se na jednu stranu nemělo jakkoli podřizovat Západu, ale zároveň se nemělo snažit udržet sovětské impérium, respektive se jej po rozpadu pokoušet obnovit. Rusko na vybudování impéria jednak nemá sílu a zároveň jej nepotřebuje¹² – pokus o budování impéria by přivedl ruský národ do záhuby. „[...] *nemáme síly na periférii, hospodářské ani duchovní. Nemáme síly na impérium! [...] Se znepokojením sleduji, že probouzející se ruské národní sebevědomí se v mnoha ohledech nemůže zbavit velmocenského myšlení, velmocenského pojení [...] Nesmíme usilovat o velikost státu, ale o jasnost našeho ducha v jeho zbytku. Oddělením dvanácti republik [srov. níže], touto zdánlivou obětí se Rusko naopak osvobodí a bude se moci vnitřně rozvíjet [...].“* (Solženicyn, 1990, s. 2 – 3) V tomto případě se projevují již výše zmíněné principy insularistického myšlení (srov. Rojek, 2015). Neměl proto jakýkoli problém s osamostatněním Pobaltí,¹³ Kavkazu a střední Asie (s určitou výjimkou Kazachstánu, nicméně v krajním případě mohl i ten jít vlastní cestou)¹⁴ (Solženicyn, 1991, 1995, 1999 a další texty) – ostatně směřování carského Ruska k dobytí částí Asie neshledával jako rozumné, Rusko se mělo soustředit především na slovanské a pravoslavné prostory východní Evropy (nikoli však Balkánu a střední Evropy). (Solženicyn, 1995)

V otázce dezintegrace postsovětského prostoru byl **Solženicyn** dokonce ochotný vzdát se i části Ruské federace – například těch částí Čečenska, které nejsou obydleny dominantně etnickými Rusy. (Solženicyn, 1999) Ozbrojený

---

¹² Rusko v současných hranicích považoval za soběstačné. (Solženicyn, 1999)

¹³ I když vizi rozšíření NATO do tohoto prostoru shledával problematickou. (Solženicyn, 1999)

¹⁴ Oddělení jednotlivých sovětských republik nemělo být pouze umožněno, ale ze strany Moskvy zároveň i prosazeno – pokud by se některá z republik nechtěla od Ruska oddělit, mělo Rusko dát najevo, že se ono samo od dané republiky oddělit chce. Rozpad SSSR jako takový tak měl být spíše projevem vůle Ruska a Rusů, než jednotlivých republik.

konflikt vůči Čečensku neshledával v 90. letech za účelný. Čečensku měla být ponechána nezávislost a jako s nezávislým státem mělo být s Čečenskem zacházeno. To znamená, že s Čečenců žijících v Rusku se měli stát cizinci stejně jako z příslušníků jiných národů – ti by museli odejít domů do Čečenska, případně získat vízum. Naopak etnickým Rusům žijícím v Čečensku by mělo být umožněno přestěhovat se do Ruska, měli-li by o to zájem. Vojenské řešení a snaha udržet Čečensko za každou cenu ničemu neprospějí, naopak mohou zhoršit postavení Ruska na Kavkaze, ale širěji i v muslimském světě jako takovém. (Solženicyn dle Zhelnorova, 1995)¹⁵ Oproti separatismu čečenskému případná hrozba separatismu sibiřského **Solženicyna** naopak silně znepokojovala – nicméně v tu příliš nevěřil a označoval ji pouze za nástroj americké propagandy. (Solženicyn, 1999) Ostatně USA (a Západ jako celek) desítky let toužily rozbít SSSR (což **Solženicyn** akceptoval jako pochopitelné), ale i po jeho rozpadu touží dále rozbít a oslabit Rusko a pokořit Rusy, což se projevuje kupříkladu vměšováním Spojených států do záležitostí ve východní Evropě. (Solženicyn, 1999)

Rozpad SSSR byl dle **Solženicyna** (1999) dvojího druhu – jeden nevyhnutelný (Pobaltí, Kavkaz, střední Asie) a druhý vyhnutelný. Tento „druhý rozpad“ se týkal Ukrajiny, Běloruska a do jisté míry také Kazachstánu, jejichž samostatnou existenci nesl **Solženicyn** těžce a s nelibostí (srov. Solženicyn, 1991, 1995 nebo 1999). Oproti dvanácti republikám SSSR, se kterými se měla Moskva rozloučit, zbylo to, „*co můžeme označit jako Rus, jak se říkávalo odedávna (Rus zahrnovala Malorusy, Velkorusy a Bělorusy) nebo Rusko (jak se nazývá od 18. století) nebo v dnešním správném významu: Ruský svaz.*“ (Solženicyn, 1990) „*Dokázali by si ti z našich předků, kteří dokonale ztratili veškeré naděje, představit tak katastrofální zhroucení Ruska? Za několik krátkých dnů jedenadevadesátého roku pozbylo smyslu několik století ruské historie. Za dva nebo tři srpnové dny byla smazána a smyta dvě století ruských*

---

¹⁵ Kromě Čečenců se Solženicyn vyjadřoval i k dalším neruským národům žijícím na území Ruska. Jedna skupina, třeba i velkých národů, jako byli Tataři nebo Jakuti, nemají téměř jinou volbu, než zůstat součástí Ruska, jelikož by pro ně nebylo možné existovat jako stát, který by byl plně obklopen ruskými hranicemi. Některá další národnosti žijí na ruských hranicích (mají tudíž vnější hranici) a pokud by chtěly nezávislost, Rusko jim nemůže klást překážky. Vyhlášení nezávislosti by pro ně však bylo nerozumné a ve všech ohledech velmi nákladné. Za ideální řešení pro dané národnosti Solženicyn považuje to, aby zůstaly součástí Ruska, přičemž by měly garantovaná kulturní práva. „*Velký Ruský svaz nepotřebuje, aby se k němu připojovaly malé národy na jeho okrajích, ony to však více potřebují. A sláva jim, budou-li chtít zůstat s námi.*“ (Solženicyn, 1990, s. 4)

obětí a snah (osmi rusko-tureckých válek) o přístup k Černému moři.“ (Solženicyn, 1999, s. 37) Ruský národ se dle **Solženicyna** rozdělil na větev ruskou, ukrajinskou a běloruskou teprve vpádem mongolských vojsk a polskou kolonizací. Všechny tři větve mají však původ v Kyjevě. „Že už téměř od devátého století existoval samostatný ukrajinský národ se zvláštním neruským jazykem, je nedávno vykonstruovaný podvrh.“ (Solženicyn, 1990, s. 3) **Solženicyn** odporoval vyhlášení nezávislé Ukrajiny a Běloruska nejen z důvodů „historických“, ale též z toho důvodu, že se za hranicemi Ruské federace ocitlo mnoho Rusů, kterých se na jejich pozice nikdo neptal a kteří se rázem často stali občany druhé kategorie. (Solženicyn, 1999) To se přitom netýkalo pouze východoevropských zemí, ale též Kazachstánu. V souvislosti s Kazachstánem navíc novým vládám Ruska, Ukrajiny a Běloruska vyčítal, že s touto středoasijskou zemí dopředu nediskutovaly otázku vytvoření Společenství nezávislých států. SNS je přitom útvar, jehož kritikou **Solženicyn** (1999) nešetřil, považoval jej totiž za pozůstatek imperiálního myšlení (srov. Rojek, 2015), kdy Rusko, místo aby se koncentrovalo na své problémy, vynakládalo energii a prostředky na existenci nově nezávislých států, za které se v imperiálním duchu stále cítilo zodpovědnost. V tomto ohledu vidíme výraznou podobnost se **Solženicynovými** postřehy již ze 70. let, kdy žádal, aby se Rusové soustředili sami na sebe a nikoli na periferní republiky v rámci Svazu nebo dokonce na nákladnou intenzivní politiku vůči dalším oblastem světa (srov. výše).

Existenci nezávislé Ukrajiny považoval nejen za nešťastnou, ale zároveň za nespravedlivou. Vláda nového ruského státu totiž rezignovala na promyšlené vymezení hranic, proto se součástí ukrajinského státu staly oblasti osídlené Rusy, případně rusky mluvícími Ukrajinci, především ale pak oblasti, které dle **Solženicyna** nikdy nebyly ukrajinské a jsou jednoduše ruské – doněcká oblast, jižní pruh Novoruska (včetně Oděsy) a Krym. (Solženicyn, 1999) Na tato území nemá Ukrajina žádné morální nebo historické právo. Ostatně nově vzniklou Ukrajinu, Ukrajince a instituce této nezávislé republiky často ostře kritizoval – od poznámek o ukrajinském národním jazyce, který je pokažený cizími (především polskými a německými) vlivy (Solženicyn, 1995) až po vymezování se vůči ukrajinskému protiruskému nacionalismu nových vládních kruhů (toto vymezování se místy přecházelo k otevřeně nacionalistickým invektivám). Protiruské stanovisko Ukrajiny je dle **Solženicyna** přitom to, co hraje do karet Západu, respektive USA. (Solženicyn, 1999)

Kýženým vývojem by bylo obnovení jednoty východních Slovanů, kterou považuje za přirozenou, případně připojení alespoň těch území, která jsou „ruská“ – anexe Krymu a současné dění na východní Ukrajině tak v mnohém naplňuje **Solženicynova** přání. Jeho vize však byla širší a netýkala se pouze těchto území. Již před rozpadem SSSR navrhoval rozpuštění impéria a jeho nahrazení novým svazkem tří „slovanských republik“ a Kazachstánu. Náznaky takového vývoje viděl v 90. letech zejména v rýsujícím se znovusjednocení Běloruska s Ruskem, které by bylo „šťastným pokračováním historické východoslovanské tradice“, ale které bylo zmařené mezinárodními silami. (Solženicyn, 1999, s. 81 – 82)

Závěrečné poznámky

Je třeba podotknout, že tento text neměl za cíl **Solženicyna** apriorně nálepkovat a rámovat jako „extremistu“, jeho tvorbu chápu jako výrazně konzervativní, pravoslavnou, národoveckou, protikomunistickou, a zároveň ale také antiliberální a de facto protidemokratickou.¹⁶ **Solženicyn** považoval Rusy za národ, který historicky disponoval mnoha pozitivními vlastnostmi, z nichž však mnoho zničilo období komunismu a také postkomunistický vývoj, který autor nepovažoval z mnoha důvodů za ideální. Problém spatřoval v chybějícím řádu, rozvratu tradičních hodnot, pronikajícím vlivu Západu (kulturnímu, ekonomickému i politickému) nebo ve ztrátě Ukrajiny a Běloruska jako integrálních součástí historické Rusi po roce 1991. Oproti 90. létům, vůči kterým nešetřil kritikou, se na sklonku života přiklonil k podpoře **Putinova** autoritativního režimu. Na první pohled může být tento obrat od autora, který proslul jako hlasitý kritik komunistické diktatury, překvapivý. Nicméně v **Solženicynově** publicistické tvorbě nalézáme už od 70. let vedle kritiky komunismu a SSSR též kritiku západní podoby demokracie a především liberalismu, jenž **Solženicyn** považoval za ideologii, která může vést k zániku tradičních hodnot, struktur, bezbřehým svobodám a chaosu. To vše vyplývalo z konzervativních základů **Solženicynova** myšlení, ve kterém významnou úlohu hrála nadřazenost kolektivity nad individualitou (a s tím spojená nadřazenost kolektivních práv nad těmi individuálními), důraz na řád a tradiční hodnoty, jakými je rodina, církev nebo venkovské pospolitosti. Ostatně konzervativní důraz na kvalitu rurálního života se objevuje napříč celým autorovým dílem a v textu jsme na něj opakovaně narazili. **Solženicyn** k tomuto těsně před

---

¹⁶ Myšleno ve významu liberální demokracie západního typu.

rozpadem SSSR poznamenal: „To, zda naše země jednou bude vzkvétat nebo ne, nezávisí rozhodující měrou na Moskvě, Petrohradu, Kyjevu nebo Minsku, ale na venkovských a odlehlejších oblastech. Klíč k životaschopnosti země a k životu její kultury je v osvobození těchto oblastí od útlaku hlavních měst a v současném osvobození samých nemocných velkoměst od umělého přetížení jejich vlastní velikostí a nedozírností jejich funkcí, což i je připravuje o normální život.“ (Solženicyn, 1990, s. 7) Tato citace dokresluje kontext **Solženicynem** vyznávaných konzervativních hodnot. Na rozdíl od mnoha jiných autorů a myslitelů (především historiků), kteří si získali v postsovětském Rusku popularitu a kteří často rehabilitovali sovětské období a obraceli se k sovětským časům jako době, kdy Moskva maximalizovala svůj vliv, se **Solženicyn** k sovětské minulosti s nostalgii neobrací. Jeho pohled sahá hlouběji do minulosti – ve svých textech **Solženicyn** vykresluje Rusko carské, konzervativní, pravoslavné, bez škodlivých vlivů komunismu na straně jedné a liberální demokracie a postmoderny na straně druhé. Z této historické zkušenost pak vyvozoval principy, na kterých by měl ruský národ stavět do budoucnosti.

Literatura:

- BESANÇON, A. 2015. *Svatá Rus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. 144 s. ISBN 978-80-7325-360-8.
- CARTER, S. 1977. *The Politics of Solzhenitsyn*. London: Macmillan, 1977. 162 s. ISBN 9780333195604.
- CONFINO, M. 1991. Solzhenitsyn, the West, and the New Russian Nationalism. In *Journal of Contemporary History*, roč. 26, 1991, č. 3–4. ISSN 00220094, s. 611 – 636.
- HOLZER, J. 2003. Ruská politika a fenomén politické kultury. In *Středoevropské politické studie*, roč. 5, 2003, č. 2 – 3. ISSN 1212-7817.
- HOLZER, J. 2015. Nejistá demokratizace: případ ruské opozice. In Hanuš, J. (ed.) *Rusko a Západ. Eseje o (ne)porozumění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-370-7, s. 85 – 104.
- KOVAČIČOVÁ, O., ELIÁŠ A. 1992. *A. I. Solženicyn v kontexte európskej literatúry*. Bratislava: FF UK v Bratislavě, 1992. 147 s.
- LEICHTOVÁ, M. 2010. *Pod maskou medvěda. Neporozumění ve vztazích Ruska a Západu po skončení studené války*. Brno: Václav Klemm, 2010. 246 s. ISBN 978-80-904083-4-0.

- NOWAK, A. 2010. *Impérium a ti druzí. Rusko, Polsko a moderní dějiny východní Evropy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. 342 s. ISBN 978-80-7325-222-9.
- PUTNA, M. C. 2015. *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2015. 336 s. ISBN 978-80-7429-534-8.
- ROJEK, P. 2015. *Rusko: prokletí impéria. Zdroje ruského politického chování*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. 156 s. ISBN 978-80-7325-373-8.
- ROWLEY, G. D. 1997. Aleksandr Solzhenitsyn and Russian Nationalism. In *Journal of Contemporary History*, roč. 32, 1997, č. 3. ISSN 00220094, s. 321–337.
- RYCHLÍK, J., ZILYNSKYJ, B., MAGOSCI, P. R. 2015. *Dějiny Ukrajiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. 528 s. ISBN 978-80-7106-409-1.
- SOLŽENICYN, A. 1975. *Dopis představitelům Sovětského svazu*. Zürich: Konfrontation Verlag AG, 1975. 48 s.
- SOLŽENICYN, A. 1990. Jak bychom měli uspořádat Rusko. Moje úvahy. In *Týdeník aktualit*, č. 42/1990.
- SOLŽENICYN, A. 1991. *Rebuilding Russia*. Bodmin: Hartnolls Limited, 1991. 119 s. ISBN 978-0374173425.
- SOLŽENICYN, A. 1995. *"The Russian Question": and the End of the Twentieth Century*. New York: Farrar, Straus & Giroux, 1995. 135 s. ISBN 978-0374252915.
- SOLŽENICYN, A. 1999. *Rusko v troskách*. Praha: Práh a Rybka Publishers, 1999. 206 s. ISBN 80-86182-33-9.
- SOLŽENICYN, A. 2000. *Lenin v Curychu*. Praha: Academia, 2000. 318 s. ISBN 80-200-0429-7.
- SOLŽENICYN, A. 2001. *Trkalo se tele s dubem. Autobiografie I*. Praha: Academia, 2001. 570 s. ISBN 80-200-0870-5.
- SOLŽENICYN, A. 2003. *Zrno mezi žernovy. Autobiografie II*. Praha: Academia, 2003. 279 s. ISBN 80-200-1123-4.
- SOLŽENICYN, A. 2004. *Dvě stě let pospolu I*. Praha: Academia, 2004. 419 s. ISBN 80-200-1140-4.
- SOLŽENICYN, A. 2005. *Dvě stě let pospolu II*. Praha: Academia, 2005. 440 s. ISBN 80-200-1267-2.
- SOLŽENICYN, A. 2011a. *Jeden den Ivana Děnisoviče*. Praha: Leda, 2011. 166 s. ISBN 978-80-7335-289-9.

- SOLŽENICYN, A. 2011b. *Souostrovi Gulag (kompletní vydání 1918–1956)*. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-1663-8.
- SOLŽENICYN, A. 2012. *Meruňková zavařenina*. Praha: Academia, 2012. 221 s. ISBN 978-80-257-0628-2.
- STRELKA, J. P. 2000. *Literatura a politika. Pohledy z literárněvědné perspektivy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. 215 s. ISBN 80-85959-90-9.
- THOMAS, D. M. 1998. *Alexandr Solženicyn. Století v jeho životě I*. Praha: Práh, 1998. 422 s. ISBN 80-7250-000-8.
- THOMAS, D. M. 1999. *Alexandr Solženicyn. Století v jeho životě II*. Praha: Práh, 1999. 326 s. 80-7252-012-1.
- VLČEK, R. 2002. *Ruský panslavismus – realita a fikce*. Praha: Historický ústav V ČR, 2002. 291 s. ISBN 80-7286-040-2.
- ZHELNOROVA, N. 1995. Let the Chechen go. Interview with Aleksandr Solzhenitsyn. In *Index on Censorship*, roč. 24, 1995, č. 2. ISSN 03064220, s. 133 – 136.